च। "वापितेभ्यो गुणैः किञ्चित् हीनाः प्रोक्ता अवापिताः"। कृष्टक्षेत्रे अकृष्टक्षेत्रे वा। 'रोपितास्तु नवा दृष्टाः पुराणा लघवः स्मृताः। तेभ्यस्तु रोपिता भूयः शीघ्रपाका गुणाधिकाः। छिन्नरूढाः हिमा रूक्षा बल्याः पित्तकफापहाः। बद्धविट्काः कषायाश्च लघवश्चाल्पतिक्तकाः"।

अथ रक्तशालेर्गुणाः "रक्तशालिर्वरस्तेषु बल्यो वर्ण्यस्त्रिदोषजित्। चक्षुष्यो मूत्रलः स्वर्ण्यः शुक्रलस्तृड्ज्वरापहः। विषव्रणश्वासकासदाहतृड्रक्तपुष्टिदः। तस्मादल्पान्तरगुणाः शालयो महदादयः"। रक्तशालिः (दाउदखानी) इति लोके मगधदेशे प्रसिद्धः।

अथ व्रीहिधान्यस्य लक्षणं गुणाश्च। "वार्षिकाः कण्डिताः शुक्ला व्रीहयश्चिरपाकिनः। कृष्णव्रीहिः पाटलश्च कुक्कुटाण्डक इत्यपि। शालासुखो जतुमुख इत्याद्याः व्रीहयः स्मृताः। कृष्णव्रीहिः स विज्ञेयो यः कृष्णतुषतण्डुलः। पाटलः पाटलापुष्पवर्णको व्रीहिरुच्यते। कुक्कुटाण्डाकृतिर्व्रीहिः कुक्कटाण्डकउच्यते। शालासुखः कृष्णशूकः कृष्णतण्डुल उच्यते। लाक्षावर्णं मुखं यस्य ज्ञेयो जतुमुखस्तु सः। व्रीहयः कथिताः पाके मधुरा वीर्यतो हिमाः। अल्पाभिष्यन्दिनो बद्धवर्च्चस्काः षष्टिकैः समाः। कृष्णव्रीहिर्वरस्तेषां तस्मादल्पगुणाः परे"।

अथ षष्टिकानां लक्षणं गुणाश्च। "गर्भस्था एव ये पाकं यान्ति ते षष्टिका मताः"। अथ षष्टिकानां नामानि। "षष्टिका शतपुष्पश्च प्रमोदकसुकुन्दकौ। महाषष्टिक इत्याद्याः षष्टिकाः सप्तदाहृताः। एतेऽपि व्रीहयः प्रोक्ता व्रीहिलक्षणदर्शनात्। षष्टिका मधुराः शीता लघवो बद्धवर्च्चसः। वातपित्तप्रशमनाः शालिभिः सदृशाः गुणैः"।

तत्र षष्टिकाया गुणाः। "षष्टिका प्रवरा तेषां लघ्वी स्निग्धा त्रिदोषजित्। स्वादी मृदी व्याहिणी च बलदा ज्वरहारिणी। रक्तशालिगुणैस्तुल्या ततः स्वल्पगुणाः परे। षष्टिका (षाठी) इति लोके।

अथ शूकधान्यानि। तेषु यवाः प्रसिद्धाः। कृतियवः पीतशूकः कृष्णारुणवर्णो यवः। तोक्यो हरितो निःशूकः स्वल्पो यवः यवेति प्रसिद्धः। तेषां नामानि गुणाश्च। "यवस्तु पीतशूकः स्यान्निःशूकोऽतियवः स्मृतः। तोक्यस्तद्वत्सहरितस्ततः स्वल्पश्च कीर्त्तितः। यवः कषायो मधुरः शीतलो लेखनो मृदुः। व्रणेषु तिलवत् पथ्यो रूक्षो मेधाग्निवर्द्धनः। कटुपाकोऽनभिष्यन्दी स्वर्यो बलकरो गुरुः। बद्धवातमलो वर्ण्यस्थैर्य्यकारी च पिच्छिलः। कण्ठत्वगामयश्लेष्मपित्तमेदप्रणाशनः। पीनसश्वासकासोरुस्तम्भलोहितलट्टप्रणुत्। अस्मादतियवो न्यूनस्तोक्यो न्यूनतरस्ततः।

अथ गोधूमस्य नामानि लक्षणं गुणाश्च। "गोधूमः सुमनोऽपि स्यात् विविधः स च कीर्त्तितः। महागोधूम इत्याख्यः पश्चाद्देशात् समागतः। महागोधूमः। (बड़गोहुम) इति लोके। "मधूली तु ततः किञ्चिदल्पा सा मध्यदेशजा। निःशूकौ दीर्घगोधूमः क्वचिन्नन्दीमुखाभिधः। गोधूमो मधुरःशीतो वातपित्तहरो गुरुः। कफशुक्रप्रदो बल्यः स्निग्धः सन्धानकृत् सरः। जीवनो हृंहणो वर्ण्यो व्रण्यो रुच्यः स्थिरत्वकृत्। कफप्रदो नवीनो नतु पुराणः। पुराणयवगोधूमक्षुद्रजाङ्गलशूलभागिति" वाग्भटेन यवस्य गृहीतत्वात्। "मधूली शीतला स्निग्धा पित्तघ्नी मधुरा लघुः। शुक्रला हृंहणी पथ्या तद्वन्नन्दीमुखः स्मृतः"।

अथ शिम्बीधान्यानि तत्पर्य्यायानाह। "शमीजाः शिम्बिजाः शिम्बीभवाः सूर्य्याश्च वैदलाः। तेषां गुणाः। "वैदलामधुरा रूक्षाः कषायाः कटुपाकिनः। वातलाः कफपित्तघ्नबद्धमूत्रमलाः हिमाः। ऋते मुद्गमसूराभ्यामन्ये त्वाध्मानकारिणः। मुद्गमसूरयोरनाध्मानकारित्वमन्यवैदलापेक्षया न तु सर्वथा एतयोरपि किञ्चिदाध्मानकारित्वात्।

तत्र मुद्गस्य गुणाः। "मुद्गो रूक्षो लघुर्ग्राही कफपित्तहरोहिमः। स्वादुरल्पानिलो नेत्र्यो ज्वरघ्नो वनजस्तथा। मुद्गो बहुविधः श्यामो हरितः पीतकस्तथा। श्वेतो रक्तश्च तेषान्तु पूर्वः पूर्वो लघुः स्मृतः। सुस्तुतेन पुनः प्रोक्तो हरितः प्रवरो गुणैः। चरकादिभिरप्युक्त एव एव गुणाधिकः।

अथ माषः (उरद)। माषो गुरुः स्वादुपाकः स्निग्धो रुच्योऽनिलापहः। स्वंसनस्तर्पणो बल्यः शुक्रलो हृंहणः परः। भिन्नमूत्रमलस्तन्वो मेदःपित्तकफप्रदः। गुदकीलार्द्दितश्वासपङ्क्तिशूलानि नाशयेत्। कफपित्तकरा माषा हृन्नाकं कफपित्तकृत्"।

अथ राजमाषस्य (बरबटी) राजमाषो महामाषश्चपलश्चबलः स्मृतः। राजमाषो गुरुःस्वादुस्तुवरस्तर्पणः